

Distopya

§.1- “Distopya” kavramını ilk kez John Stuart Mill kullanmış. Bu kavram, “ütopya” kavramının karşıtı olarak tanımlanabiliyor, yani “ütopya”nın bir tür anti-tezi, ya da karşı-ütopya anlamına geliyor... “Ütopya”nın sıfatı “ütopik” ise, “distopya”nın sıfatı da “distopik” oluyor.

§.2- Şunu diyebiliriz: “Ütopya”, toplumda yaşayanlar arasında hiçbir çelişkinin kalmadığı, her bireyin artan kişisel mutluluğu sayesinde toplumun kolektif mutluluğunun arttığı ideal bir toplum hayaliyse, “distopya” bunun tam tersi bir toplum hayali, bireyler arasında çelişkilerin sürekli arttığı, giderek yok olan bireysel mutlulukla, toplumun kolektif mutluluğunun da yok olmaya ve toplumun dağılmaya doğru gittiği bir toplum hayali oluyor. “Ütopya” sadece ve sadece insanların mutluluğu için örgütlenen bir toplum hayaliyse, “distopya” sadece ve sadece insanların mutluluğunu engelleyen, mutsuzluğunu örgütleyen bir toplum hayali oluyor. Tabii öyle bir topluma hâlâ toplum denebilirse...Güruh demek daha doğru olur.

§.3- Ütopya total bir toplum projesidir, hayali komple bir reçetedir, ama total olmayan, geleceğin toplumunun şu veya bu yönüyle ilgili hayaller de kurabiliriz. İnsan nasıl mutlu yaşar, sorusunun hayal gücüne dayanan bir yanıtı herhangi bir ütopya projesiyle verilebilir. Ama insanın bir şeyleri hayalinde üretmeden nesnel tarihsel-toplumsal süreç sonunda ulaşılabilecek komünizm evresinde de mutlu olacağını söylemek için ayrıca bir ütopyaya ihtiyaç yoktur.

§.4- Ütopyayı tepede birilerinin çizdiği bir toplumsal mühendislik projesi gibi ele alanlar, bugünkü toplumsal ve tarihsel verileri sabit varsayarak komünizmi insan iradesiyle gerçekleşmesi imkânsız bir ütopya olarak görürler. Bu görüş, özünde anti-komünizmin bin bir kılığında biridir. Oysa marksistler için insanlık komünizme, motoru sınıf savaşı olan bir süreç içinde gitmektedir. Sınıf savaşı dendiği anda insan iradesi ve insan eylemi de bu sürecin gerekli, ayrılmaz ve tanımlayıcı temel bileşeni olmuş oluyor. Bir başka soyutlama düzeyinde, komünizme giden süreç, insanlığın tarih öncesi evresinden gerçek tarihsel sürecin başlayacağı noktaya doğru gidişidir. Sınıf savaşları evresinden sınıf savaşının yok olduğu, çünkü sınıfların yok olduğu noktaya gidişidir. En derindeki soyutlama düzeyinde ise, büyük “İ” harfli “İnsan” düzeyinde ise, yabancılaşmış insandan yabancılaşmaktan kurtulmuş insana doğru gidiştir. Yabancılaşmanın tümüyle yok olduğu noktaya gidiştir.

§.5- Sonuç olarak komünizme gidiş karmaşık, zigzaglı, ilerlemeli, gerilemeli, duraksamalı ama doğal tarihsel-toplumsal süreçtir. Ütopya hayaliyle bir ilişkisi yoktur. Hatta hatta bugüne dek insan hayalinin ürettiği, yani bugünün tarihsel ve toplumsal koşulların sınırladığı insan hayalinin ürettiği tüm ütopya projelerinden, gelecek hayallerinden çok ama çok daha zengindir. Aynı nesnel sınırlamalar yüzünden, bizim bu zenginliği bugünden anlamamız ve anlatmamız da imkânsızdır.

§.6- Bu sınırlamalara iki örnek verelim. Birincisi komünizmin reçetesini vermeyen ancak komünizmde işbölümünün ortadan kalkacağını vurgulamak isteyen Marx’tan...Metafizik bir varlık olmadığına göre Marx da geleceği tasarlarken gününün koşullarıyla sınırlıdır. Bildiğimiz gibi Alman İdeolojisi’nde, komünizmde toplumsal işbölümünden ve yabancılaşmaktan kurtulmuş insan sabah avlanıyor, öğleden sonra balık tutuyor, akşam ahırdaki hayvanlarla ilgileniyor, sonra da eleştirilenlik yapıyor. Hiç pastoral zevkleri olmayan Marx, o günün doğal pastoral uğraşlarına şahsi bir zevkini, insanlığın büyük kazancı olan şahsi bir zevkini, eleştirme zevkini de ekliyor.

Böylece komünizmde eleştirme faaliyetine de bir yer açmış oluyor. Bizim “pastoral” Marx’ın yabancılaşmaktan kurtulmuş insanı, sabah uzay mekiğinin bir alt sisteminin yazılımındaki hatayı gidermekle uğraşmıyor, öğleden sonra önceki gün laboratuvarında izlediği son kuantum deneyinin raporunu hazırlayamıyor, akşam Mars’ta yaşayan arkadaşıyla dünyadaki bir beyin cerrahının Mars’taki bir hasta üzerinde uzaktan telekumandayla yönettiği bir robotla gerçekleştirdiği bir ameliyatı tartışmıyor. Gece, sonsuza kadar yaşayacak şekilde üretilmiş tek hücreli organizmalara kalıcı enformasyon yüklemenin zorluklarına kafa yoramıyor. Diğer örnek komünizmin dünyasından değil, bir ütopyadan, Jules Verne’nin “Ay’a seyahat” kitabından bir örnek: Aya gidecek kahramanların füzesini dev bir top fırlatıyor, bulutlardan dolayı bu füzenin aya doğru gidip gitmediği başta anlaşılmiyor. Endişe doğuyor. Bir de yanlış hatırlamıyorsam ayda gezinmek için bir bisiklet götürüyorlar.

§.7- Kısacası komünizm tasarımlanacak veya tasarımlanabilecek bir ütopya değildir. Komünizmin nesnellliğini şöyle anlayabiliriz: İnsanlar son on bin yılda yaptıklarını yine yapmaya devam ederlerse dünya kaçınılmaz olarak komünizme varacaktır. Nasıl dünün dünyasını bir önceki günün dünyasında yaşayanlar bilemiyordu, biz de yarının dünyasını bugünden bilemiyoruz. Bilmemiz de gerekmiyor. Hayal kurmamız, zihin sporu yapmamız, üzerinde sohbet etmemiz yetiyor. Bu çerçevede, Thomas More’un “ütopya” terimini literatüre sokan aynı isimli eserinin yanı sıra, hem bu kitaptan önce hem de sonra, az sayıda da olsa, ütöpik kitap yazılmıştır, ütöpik resimler yapılmıştır. Ama, herhalde yabancılaşmış insandan yola çıkmak daha kolay olduğundan, çok daha fazla sayıda distöpik sanat eseri üretilmiş, roman yazılmış, film yapılmıştır.

§.8- Bu distöpik filmlerden birine, zamanında epey seyirci çeken birine, MAD MAX’a (Çılgın Max) değinmek istiyoruz. 1980, 1981 ve 1985’te vizyona giren ilk üç MAD MAX, adeta kıyamet sonrası bir insan güruhunun hayatta kalma uğraşını anlatır (Son MAD MAX’tan otuz yıl sonra, 2015’te vizyona giren dördüncü MAD MAX da aynı çizgide bir filmidir). Birinci MAD MAX’ta yabancılaşmış insan, sadece cinayet ve intikam duygularıyla hareket eder, toplum dağılmıştır. Kanun, nizam kaybolmuştur. Kaos egemendir. Bazı azınlıklar uzak korunmalı bölgelere çekilerek eski yaşam biçimlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Fakat polisle sürekli silahlı çatışma halinde olan zalim motorsiklet çeteleri ülkede dehşet saçmaktadırlar. İkinci MAD MAX’ta enerji krizi ve küresel savaş sonrasında petrol artık neredeyse tükenmiştir. Petrolün yanı sıra, insanlar besin ve su peşinde, bir de silahları için cephaneye peşinde koşarlar. Film bir petrol rafinerisinin kimde kalacağına ilişkin çete savaşlarıdır. Üçüncü MAD MAX’ta, can çekişen toplum nükleer bir savaş sonunda artık bitmiştir. İnsanlar, hayatta kalmak için birbirleriyle savaşmaktan başka çaresi olmayan kabileler halinde yaşarlar. Takas usulü ticaret bir merkezde yeniden başlar. İlkel düzenin hırsızlığı, saldırganlığı önlemekten, insanların birbirini öldürmesini kurala bağlamaktan öte bir perspektifi yoktur.

§.9- Hiçbiri hiçbir sonuca bağlanmayan MAD MAX filmlerinde atmosfer, korkutucu, terörize edici, iç sıkıcı bir atmosferdir. Bugünün insanının azıcık bile olsa filmdeki herhangi bir kişilikle özdeşleşmesi imkânsızdır. Suç işlemek filmdeki insanların doğal güdüsüdür. Toplum yoktur, bu nedenle kanun, hukuk, demokrasi, düzen de yoktur. İnsanlar arasında toplumsal bağ da yoktur. Sadece silahlı kaba güce ve vahşete dayalı totaliter yapı ya da yapılar söz konusudur. En ilkel düzeyde hayatta kalma dışında amacı olmayan bu topluluklarda tabii ki mutluluk veya mutsuzluk diye bir kavram da yoktur. Günlük yaşam günlük silahlı savaştır. Sürekli hareket halinde garip taşıtlar, psikolojisi bozuk sevimsiz insanlar, adeta bu dünyada yaşamayan insanlar, ölen öldüren

insanlar, silahlar, çöller, kurak bozkırlar, toz, duman, petrol, takas, vahşet... Şiddet...Kaos...MAD MAX distopyası budur.

§.10- Ütopya gibi distopya da bir hayal ürünüdür. Tanımı gereği bu böyledir. Gerçeklikle ilgisi yoktur. Peki hayal gücünün ötesine geçen, kimsenin hayal dahi edemediği berbat bir gerçeklik ortaya çıkarsa bu gerçekliği nasıl nitelendireceğiz? Kötü gerçeklik? İğrenç gerçeklik? Vahşet ? Ya bu tür sıfatlar yetmiyorsa?

İşte IŞİD böyle bir gerçeklik yarattı. Eksik niteleme yerine tanımını zedeleyerek de olsa distopya terimini kullanmayı yeğlemekte bir sakınca yok sanırız. Evet distopya hayalidir, ama bu sefer gerçekleşmiş bir hayaldir. Buna “distopik gerçeklik” diyelim, iki terim arasında birbirini dışlatan çelişkiyi akılda tutarak...

§.11- IŞİD dünyasının distopik gerçekliği MAD MAX senaristlerinin hayal güçlerinin ne kadar kıt ve yetersiz olduğunu gösteriyor. MAD MAX'ta tırnağını keser gibi kendini patlatanlar yoktur. Elle tutulur bir amaçtan bu denli yoksun intihar eylemleri yoktur. IŞİD dünyasında örgüt hem kendi içine hem kendi dışına ölüm saçar. Vahşetin doruklarında hızla gerçekleştirilen katliamlar, sadece son on sekiz ayda öldürüldüğü kesin kayda geçmiş 847 masum kadın, çöl topraklarına kazılmış kuyulara doldurulan insanlar, üstüne bomba sarılıp uzaktan patlatılan bebekler, aynı şekilde arabalara doldurulup uzaktan kumandalı bombayla patlatılan insanlar, boyunlarından seri halinde birbirine bağlanıp uzaktan kumandalı bombayla öldürülen insanlar, üstüne benzin döküp yakılan insanlar, demir kafesler içinde yavaş yavaş su havuzuna indirilip boğulan insanlar, üstünden tankla geçilen insanlar, konser izleyen gençleri karanlıkta soğukkanlı bir şekilde makinalı tüfekte tarayıp katletmeler, barış mitinglerinde kendilerini patlatıp yüzlerce insanı öldürenler... Bunların yanında kafa kesmeleri ne kadar “insancıl” kalıyor değil mi? Bu distopik gerçekliğe, yaygın tecavüzü, yaygın köle ve kadın ticaretini de ekleyelim. İnsanlığın üç bin, dört bin, beş bin yıllık ortak hazinelerini bir günde nasıl yok ettiklerini, içindeki eserlerle birlikte imha ettikleri müzeleri de unutmayalım. Vahşet, yine vahşet, hep vahşet. IŞİD dünyasının distopik gerçekliği yanında MAD MAX distopisi çok sıradan bir distopi olarak kalıyor.

§.12- Yine de bu distopik filmle IŞİD'in distopik gerçekliği arasında benzerlikler var. İki dünyada da insanlar grup olarak bir arada duruyorlar. Totaliter bir yapının peşinden gidiyorlar. İkisinde de toplum yok, kanun yok, hukuk yok, ülke yok, devlet de yok. İki dünya da aynı sıklıkta, iki dünyanın maceraları da aslında en iyi çizgi romanlarla anlatılır. İkisinde de grupların varlıklarının arka planını ölüm oluşturuyor. İkisi de insan mutluluğunu engelleme, insan mutsuzluğunu örgütlenme üzerine kurulu. İkisi de anti-insan. İkisinde de ölmek-öldürmek eylemi sıradanlaşmış. İkisinin de insanları arasında toplumsal bağ yok. Süratli arabalara dolmuş tepeden tırnağa silahlı, kılıksız, başka bir çağdan fırladığını övünçle sergileyen insanlar, çöller, kurak bozkırlar, toz, duman, petrol, takas...Bu okuduğunuz yazıdaki görsellere baktığınızda hangi fotoğrafın MAD MAX dünyasıyla hangisinin IŞİD dünyasıyla ilgili olduğunu kestirmeniz bile çok kolay olmayabilir.

§.13- Benzerlikler, siyaset alanına gelince bitiyor. Distopik dünyalardan reel örgütlere geçiyoruz. Örgütselliği zayıf MAD MAX'ın siyasette bir izdüşümü yok. IŞİD ise aynı zamanda nesnel siyasi bir olgudur. Siyasi bir olgu olarak IŞİD, eylemi için aradığı rasyonaliteyi dinde buluyor. Çünkü dinin doktriner varoluş biçimi ölümdür, din özünde ölümseverdir. Ölümün vücut bulmuş hali olan

IŞİD'in kültürü de thanatostur, ölümseverliktir. İşte IŞİD'in distopik gerçekliğiyle din arasındaki bu benzeşimden dolayı IŞİD, hiçbir hesap kitap yapmadan bütün dünyaya ölümüne savaş açmış durumdadır. Düşmanlarını çoğaltarak ve nihayet öterek yaşayabiliyor. Politikası budur ve bu politika yüzlerce ülkeyi şu veya bu düzeyde ilgilendiren evrensel bir politikadır.

§.14- Birtakım güçler IŞİD'i kendi siyasetleri için kullanmak için onun distopik gerçekliğini görmezden geliyorlar. IŞİD hiç bir politik oyuna girmiyor, birilerinden karşılıksız para, silah ve her türden lojistik destek istiyor ve alıyor. Bunları verene karşı da herhangi bir "şükran" duygusu ya da dayanışma duygusu beslemiyor. Çünkü sürekli kendi ölümünü kurgulaması, nankör olmasını gerektiriyor. Bu nedenle bir gücün IŞİD'i işine geldiği şekilde kullanması imkânsız değilse bile çok zordur. Onu destekleyenler, ona yardım yataklık edenler, yalakalık edenler yanılıyorlar. Onların kimler olduğunu herkes biliyor. Kuduz köpeğin başını okşayabilmeyi becerirlerse, ısırılmaktan kurtulacaklarını ve bu kuduz köpeği her zaman başkalarına saldırtabileceklerini sanıyorlar. Bugün artık IŞİD'e verilecek desteğin astarı yüzünden pahalıdır. Ama bu destekçiler, sayısız insanlık suçu işleyen bir örgüte yardım-yataklıktan bir gün mutlaka yargılanacaklar. IŞİD yok olup gittikten çok sonra bile olsa... Hem de uluslararası mahkemelerde... Ne yazık ki hâkimin kararında hafifletici neden olarak "distopi" sözcüğü geçmeyecek Suçun niteliğinden ötürü destekçilerin yargılanmaları için hiçbir zaman aşımı olmayacak. Dünya Nazilerden temizlendikten yetmiş yıl sonra bile bugün hâlâ yardımcı ve yataklıklarının yargılandığı gibi...

*

§.15- Bugün yaşayan bütün insanlar yabancılaşmış insanlardır. Dün? Dün yaşamış olan bütün insanlar da yabancılaşmış insanlardı. Ancak, yabancılaşmış insan, tarihin gördüğü, bildiği tek somut insandır. Özgürleşememiş, kendi potansiyelini gerçekleştirememiş, dünyayı ters bilinciyle algılayabilen, metafizik ihtiyaçları fizik ihtiyaçlarının önüne geçebilen, kısacası kendini henüz bulamamış bu insan, yine de tarihin bildiği tüm toplumları, kültürleri, sanatları yaratmıştır.

Bir insan, bir topluluk yabancılaşmasını patolojik bir sınıra doğru taşırsa, yabancılaşması patolojik bir dönüşüm geçirirse, başka yabancılaşmış insanların, toplulukların bu patolojik duruma son verme hakkı doğar. Yabancılaşmış dünya, yok olmayı hak etmiş dünya demek değildir. Yabancılaşmış bile olsa yaşamın sürmesi esastır. Yabancılaşmış dünya içinde savaşılması gereken dünyadır. Yabancılaşma kontrol edilemez bir hal alınca, kontrol dışına kaçınca, yabancılaşmadan kurtulma süreci evrensel düzeyde sekteye uğrar. Yabancılaşmayı kontrol edilemez bir duruma getiren, kontrol dışına kaçırın kapitalizmdir. Yabancılaşmanın zaman zaman patolojik bir dönüşüm geçirmesinin suçlusu da kapitalizmdir. IŞİD fenomeni ancak kapitalizmle açıklanabilir. IŞİD distopik gerçekliği, kapitalizmin yabancılaşmayı hangi korkunç patolojik sınıra kadar itebildiğinin bugünkü kanıtıdır.

Coşkun ADALI, 29 Aralık 2015

